

WIE WAT WOKE?

Leesexemplaar

WALTER WEYNS

Wie
Wat
Woke?

EEN CULTUURKRITISCHE BENADERING VAN
WAT WE (ON)RECHTVAARDIG VINDEN

P E L C K M A N S

INHOUD

- 7 Ten geleide
- 1. HET WOKE GELOOF**
- 13 Over de blinddoek van Vrouwe Justitia en Black Power
- 23 De sluier van John Rawls als bron van onrecht
- 30 Witheid als prismatisch begrip
- 34 De duivel en de witte man – Witheid als moreel kompas
- 36 Over adiaphora en pekelzonden – Niet alle kwaad doet ertoe
- 38 De grote gekleurde coalitie – Rechtvaardigheid als machtsstrijd
- 40 TERF's en het lot van J.K. Rowling
- 46 Een monstercoalitie met inclusie als exclusie
- 47 Twee soorten diversiteit
- 53 Intersectionaliteit
- 56 Witte feministen: ras doet ertoe!
- 59 Machtsrelaties bepalen wie we zijn
- 62 Wat met de witte man?
- 63 Het to-dolijstje van de woke beweging
- 65 De balans van trots en schaamte
- 68 Wat met sociale klasse?
- 70 Belangen versus zielenpijn – Sociale beweging als therapie
- 79 Woke blindheid voor klassenongelijkheid
- 84 Gobineaus racisme pur sang
- 86 Alledaags racisme – Robin DiAngelo tegen witte onschuld
- 91 Institutioneel racisme
- 102 Woke blindheid voor het succes van minderheidsgroepen
- 105 Crackercultuur bij zwarten
- 111 Slavernij, vermeend racisme en omgekeerd racisme
- 117 Radicaal antiracisme

2. DE WOKE WERKEN

- 123 Is de woke beweging revolutionair?
- 125 Een strijd om futiliteiten
- 127 Grap of echt? Woke en humor
- 131 Performativiteit
- 133 Opnieuw leren praten
- 138 Beknopte geschiedenis van de politieke correctheid
- 143 Islamogauchisme of woke? Intellectuelen aan het woord
- 147 Bezorgde intellectuelen en honende woke personen
- 149 De taal als mijnenveld en de strijd tegen binarisme
- 154 De uitvinding van de vrouw
- 157 Theybies en transkinderen
- 162 Kritische theorie voorbij de waarheid
- 167 Identiteit als waarheid
- 169 Epistemische onrechtvaardigheid
- 174 Toegepast postmodernisme
- 178 Woke wiskunde
- 184 Kritische wiskunde
- 187 Etnomathematica
- 194 Dekoloniseer je tuin
- 198 Project 1619
- 201 Dekoloniseer nu!
- 210 Cancelcultuur en sorrycultuur
- 216 De witte man Pascal krijgt het voorlaatste woord
- 220 Het woord 'woke', een encyclopedisch lemma
- 223 Beknopte bibliografie
- 225 Noten

Ten geleide

De woke beweging

In dit boek wordt af en toe gesproken van de ‘woke beweging’. Dit moet je met een korreltje zout nemen. Het is zeker geen klassieke sociale beweging zoals de arbeidersbeweging of de vrouwenbeweging. De woke beweging is niet echt georganiseerd. Er zijn geen erkende leiders of vertegenwoordigers (wel een aantal toonaangevende figuren zoals Robin DiAngelo of Ta-Nehisi Coates in de vs of Gloria Wekker in Nederland); geen programma noch duidelijke doelstelling (tenzij het zeer algemene doel ‘sociale rechtvaardigheid’); geen duidelijk lidmaatschap (hoewel sympathisanten op sociale media vaak tags gebruiken die erop wijzen dat ze zichzelf beschouwen als woke); geen regelmatige bijeenkomsten (maar wel allerlei activiteiten waar woke personen zich thuis voelen, zoals gay prides, BLM- of MeToo-manifestaties, klimaatbetogingen); geen officiële communicatiekanalen (maar wel een overvloed aan gedeelde berichten op sociale media). Of de woke beweging nu een ‘echte’ beweging is of niet, is dus voer voor discussie. Maar er is alleszins wel ‘iets’ dat woke mensen verbindt en hun neuzen in dezelfde richting stuurt. Als het al geen beweging is, dan toch een mentaliteit of een sociale stroming. Emile Durkheim, de grondlegger van de Franse sociologie, vond stromingen geen thema om je als socioloog mee bezig te houden. Ze zijn te vluchtig. Het kan inderdaad best zijn dat het woord ‘woke’ binnen tien jaar wordt bijgezet in het lijstje van uit de mode geraakte woorden. Hippe woorden hebben dikwijls maar een korte levensspanne. Maar de brede onder-

stroom van allerlei diverse mensen en groepen die nu losjes-weg als ‘woke’ wordt omschreven, zal mijns inziens niet zomaar verdwijnen.

Woke personen

Nog vaker dan over de ‘woke beweging’ zal ik het hebben over ‘woke personen’. Vanzelfsprekend passeren ook een heleboel concrete mensen met naam en toenaam. Dan is het duidelijk wie aan het woord is. Maar wanneer ik het heb over een ‘woke persoon’, moet je eerder denken aan een ideaaltypische figuur die altijd en onafgebroken woke denkt, voelt en handelt. Zo iemand bestaat niet echt (tenzij misschien Robin DiAngelo). Toch zijn ideaaltypische woke personen geen fictie. Ze zijn eerder een compacte belichaming van de woke mentaliteit en alle daarbij horende deugden en ondeugden.

Hoe de woke mentaliteit reconstrueren?

Wanneer je de talloze geschreven, auditieve en visuele bronnen die ik heb geraadpleegd naast mekaar legt, zie je één grote rommelboel. Het is de opdracht van de onderzoeker om daar wat orde in te scheppen. Die komt niet vanzelf. Dat betekent natuurlijk dat het in dit boek gepresenteerde beeld van ‘woke personen’ of van een ‘woke mentaliteit’ niet de rauwe werkelijkheid is. Het is een inzichtelijke reconstructie daarvan, een soort model. Daarbij heb ik me laten leiden door de beginselen die Max Weber, een andere grondlegger van de sociologie, hanteerde bij het opstellen van ideaaltypes. Eerste principe: hou het simpel, identificeer de kernideeën en kernwaarden en laat zien hoe het hele bouwwerk van de woke mentaliteit daarvan ophangt. Het basisidee waar ik van vertrek is ‘witheid’. Je kunt de woke mentaliteit niet begrijpen zonder inzicht in ‘de witte man’. Tweede principe: maak het niet te simpel, laat zien hoe de woke mentaliteit zich uitstrekt over de meest uiteen-

lopende thema's – van wiskunde tot humor, en van je tuin tot je taal. De bedoeling is dat je na lectuur van dit boek de woke logica feilloos kunt toepassen, zelfs in toepassingsgebieden waar je misschien niet eens aan had gedacht. Derde principe: laat zien waar de kernideeën vandaan komen. Dit boek is geen ideeëngeschiedenis, maar het benadrukt wel dat de woke beweging schatplichtig is aan de burgerrechtenbeweging, het feminisme, de postmoderne filosofie, de kritische theorie van de Frankfurter Schule en wat nog allemaal. In deze omgevallen boekenkast van ideeën zou je al snel de weg verliezen, tenzij je maat weet te houden. Het komt aan op de juiste dosering. Meer dan naar volledigheid is in dit boek gestreefd naar helderheid en samenhang.

DEEL 1

HET WOKE GELOOF

Leesexemplaar

Over de blinddoek van Vrouwe Justitia en Black Power

Wat is een 'woke' persoon? Iemand die strijdt voor sociale rechtvaardigheid. Dat is de korte omschrijving. Die is niet verkeerd, maar wat te simpel. Als het zo eenvoudig was, zou je hopen dat alle mensen woke waren. Het is als wereldvrede, daar is ook niemand tegen. Tot je vraagt: onder welke voorwaarden? De wapens neerleggen en alles laten zoals het is? Een wereldregering installeren? Muren bouwen om volkeren van mekaar te scheiden? Meer handeldrijven, of juist minder? Wereldvrede is niet hetzelfde als afwezigheid van oorlog. Het is geen eenduidig begrip.

Sociale rechtvaardigheid is dat ook niet. Er zijn vele soorten onrecht, en veel opvattingen over rechtvaardigheid. Het klassieke beeld van Vrouwe Justitia, met in de ene hand een zwaard als teken van haar strijdvaardigheid, en in de andere hand een weegschaal als teken van haar zorgvuldige afweging, is misleidend. Soms, dat is waar, is onrecht zo duidelijk dat het naar de keel grijpt. Dan is het gemakkelijk: je geeft wat iemand toekomt, bijna zonder nadenken. Je grijpt naar het zwaard om dit tenhemelschreiende onrecht uit de wereld te helpen. Maar vaak is rechtvaardigheid een ingewikkelde zaak. Lusten en lasten, ellende en geneugten, brute pech en fortuin zijn zo onoverzichtelijk verdeeld over de miljarden aardbewoners dat één weegschaal niet genoeg is om recht tegen onrecht af te wegen. Mensen zijn op allerlei manieren met mekaar verbonden, de mensheid vormt één groot netwerk van interdependentieketens. Wie overziet al die verknoopte draden? Zou Vrouwe Justitia, bij nader toezien, haar tweezijdige weegschaal niet beter inruilen voor een stelsel van onderling verbonden stangen en schalen die allemaal gelijktijdig bewegen als er op één schaalteje een gewicht wordt toegevoegd? En zou ze haar

zwaard niet beter omruilen voor een pincet, zodat ze heel voorzichtig gewichtjes van de ene schaal naar de andere kan overbrengen?

Helaas, zo'n Vrouwe Justitia spreekt niet tot de verbeelding. En ook niet tot het hart. Nuances geven misschien inzicht, maar ze wekken niet de moed op om tegen onrecht te strijden. Daarvoor is iets anders nodig: verontwaardiging, het heilige vuur van een zeloot. Dan toch liever een Vrouwe Justitia met een zwaard en een simpele weegschaal. Zo kom je tenminste sneller tot actie. Je weegt af, stelt onrecht vast en strijdt, in één beweging. Daar kan de woke persoon, de strijder voor sociale rechtvaardigheid, zich wel in vinden.

Toch is er iets aan Vrouwe Justitia dat hem stoort: haar blinddoek. Daar is van alles mee fout. Hoe vaak deed Vrouwe Justitia niet alsof ze een blinddoek droeg, terwijl ze er in werkelijkheid dwars doorheen keek? In de kolonies, in het Zuid-Afrika van de apartheid en in de vs van Jim Crow werden zwarten anders bejegend dan blanken. Niet enkel in de praktijk, maar op basis van een wettelijke grondslag. Wetten op maat van zwarten maakten het makkelijker om hen te veroordelen. Het toppunt in de vs was de door de wet gedecreteerde segregatie. Ruim een halve eeuw voor in 1948 de apartheid officieel werd geïnstalleerd in Zuid-Afrika, had de vs al een hele geschiedenis van rassensegregatie achter de rug. In onze zoektocht naar de wortels van het woke denken moeten we daarbij stilstaan, want veel van het huidige denken over recht en onrecht op het vlak van 'ras' heeft daar zijn oorsprong.

Al in 1867, kort na de Burgeroorlog en de afschaffing van de slavernij, bepaalde het Hooggerechtshof van de staat Pennsylvania, in een zaak over rassenscheiding in een trein, dat 'zoiets toegestaan was als het ten bate van het comfort van de reizigers was'. De rechters voegden er nog aan toe: 'Van sociale vermenigving is het maar één stap naar onwettige omgang en nog één naar gemengde huwelijken.'¹ Dat was een voorproefje van de stoet aan racistische wetten en gerechtelijke uitspraken die

zou volgen. In 1883 sprak het Hooggerechtshof in Washington de overtuiging uit dat het veertiende amendement – ‘Geen staat zal (...) aan een persoon binnen zijn jurisdictie de gelijke bescherming van een persoon ontzeggen’ – niet grondwettelijk was. Toen was het hek van de dam. Op allerlei manieren werd de bij de afschaffing van de slavernij afgekondigde gelijkheid teruggeschroefd. Zwarten werden teruggedrongen in een eigen levenssfeer. In het publieke domein mochten ze zich niet meer vrijelijk mengen onder blanken. Het begon met aparte treinwagons, maar al gauw breidde de scheidingsdrang zich uit over het hele leven. Een golf van Jim Crow-maatregelen rolde over het zuiden van de vs (Jim Crow was een verzonnen figuur, dé stereotiepe zwarte; de naam ‘Jim Crow’ werd een volkse benaming voor rassensegregatie). In 1898, toen deze beweging volop was ingezet, stak een journalist uit Charleston nog de draak met de Jim Crow-wetten:

‘Als er Jim Crow-wagens zijn bij de spoorwegen, moeten er ook Jim Crow-wagens zijn bij de trams, en ook op alle passagiersboten. Als er Jim Crow-wagens zijn, moeten er bovendien ook Jim Crow-wachtkamers zijn op alle stations, en Jim Crow eethuizen. Er moeten dan Jim Crow-zitbanken zijn voor jury’s in de rechtbank, en een Jim Crow-plaats voor de beschuldigde en de getuige in iedere rechtbank – en een Jim Crow-Bijbel die gekleurde getuigen kunnen kussen. Misschien zou al met al het beste plan zijn om meteen maar twee of drie Jim Crow-provincies te stichten en ze aan onze gekleurde burgers over te dragen voor hun speciale en uitsluitende accommodatie.’²

De werkelijkheid zou deze ironie al snel achterhalen. Alle door de journalist verzonnen absurditeiten werden in de jaren daarna ingevoerd in veel zuidelijke staten, met inbegrip van aparte bijbels voor getuigen van kleur zodat ook zij de eed konden afleggen in de rechtbank, aparte hospitals, aparte

scholen, parken, zitbanken en drinkfonteinjes. Alleen aparte provincies kwamen er niet – hoewel het idee van aparte provincies voor zwarten tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd gepropageerd door Amerikaanse communisten. Zij verweten de zwarten hun slavenmentaliteit. Met laffe mensen kun je niet aan de klassenstrijd beginnen.

Dat de splijting van de Amerikaanse samenleving in het voordeel was van de blanken, wist iedereen. Hospitalen en scholen voor zwarten waren niet even goed uitgerust of bemand als die voor blanken. Toch voerde het Hooggerechtshof een juridische pirouette uit om te bewijzen dat er geen vuiltje aan de lucht was. Het heilige beginsel van de gelijkheid van alle mensen zou, ondanks de schijn van het tegendeel, niet zijn geschonden in het gesegregeerde Amerika. Het beruchtste arrest kwam er in 1896, naar aanleiding van een zaak die aan Rosa Parks doet denken. Op een zomerdag in 1892 was een man gaan zitten in een coupé voor blanken. Hij was voor een achtste zwart, dus van kleur. 'Eén druppel zwart bloed', zo merkt Schulte Nordholt bitter op, 'wordt nu eenmaal door geen oceaan van geslachten meer uitgewist.' De man werd gearresteerd en veroordeeld. De zaak kwam uiteindelijk voor het Hooggerechtshof. Die velde het infame 'Separate but Equal'-arrest. Segregatie, heette het, was niet in strijd met het gelijkheidsbeginsel, zolang beide rassen maar gelijke faciliteiten kregen. Het zou tot de zaak Rosa Parks in 1956 duren voor het Hooggerechtshof dit principe herriep en rassensegregatie ongrondwettelijk verklaarde. Tot die tijd konden de voorstanders van 'naast mekaar leven' zich verschuilen achter het 'Separate but Equal'-schaamlapje. De liberale rechtsorde leek overeind te blijven. Al geloofden weinigen in de oprechtheid van de opperrechters, die trouwens niet unaniem tot hun dubieuze uitspraak waren gekomen. Eén dissidente opperrechter, John Marshall Harlan uit Kentucky, had scherpe kritiek geuit: 'Gezien vanuit de Constitutie, in het oog van de wet, bestaat er geen superieure, dominante, heersende klasse

van burgers. Er is hier geen kastensysteem. Onze constitutie is kleurenblind.'

Het zou nog decennia duren voor het Hoogerechtshof tot dezelfde conclusie kwam. John Marshall Harlans gevleugelde woorden over een 'kleurenblinde constitutie' maakten furore. Ze klinken nog door in de 'I have a dream'-speech van Martin Luther King, een iconisch hoogtepunt van de burgerrechtenbeweging. 'Ik droom', zo profeteerde de zwarte dominee, 'dat op een dag mijn vier kleine kinderen zullen leven in een land waar ze niet worden beoordeeld op de kleur van hun huid, maar op de inhoud van hun karakter.' In verzoenende woorden schetste King een samenleving waar kinderen van voormalige slaven als broers samen aan tafel zouden zitten met kinderen van voormalige slavenhouders. Wat deed huidskleur ertoe aan de tafel van de mensenfamilie? Het ging om het morele gehalte van wie je was en wat je deed. Een vreedzame, rechtvaardige samenleving zou raciaal kleurenblind zijn.

De meeste burgerrechtenactivisten schaarden zich achter dit standpunt, maar een heleboel radicale zwarten, waaronder de gewapende Black Panthers en de Black Power-beweging, vonden Martin Luther King naïef. Zijn gewelddadige dood toonde in hun ogen dat geweldloos protest iets voor dromers was. Samen aan tafel gaan zitten was het laatste wat nu moest gebeuren. Gevochten moest er worden. In 1967, twee jaar na Kings dood, schreven activist Stokely Carmichael (die later zijn naam veranderde in Kwame Ture) en politicoloog Charles V. Hamilton hun Black Power-manifest. De verzoenende toon was helemaal weg:

'Men heeft jarenlang gedacht dat de zwarten niet werkelijk voor hun leven zouden vechten. (...) De gedachte stamt kennelijk uit de jaren van de protestmarsen, demonstraties en sit-ins, toen de zwarten niet terugslagen en het altijd de witte bendes waren die geweld pleegden. Er zijn er heel wat die nog steeds echt geloven dat geweldloosheid de oplossing is. Wij

staan op het standpunt dat de molesterende witte benden en witte overvallers aan het verstand moet worden gebracht dat de dagen dat ze erop los konden slaan, voorbij zijn. De zwarten *moeten* terugvechten. Er is niets dat iemand die erop uit is je te molesteren zo gauw op andere gedachten brengt als de ondubbelzinnige mededeling: “Ga je gang, idioot, en loop hetzelfde risico als ik – dat je sterft.” (...)

De voorstanders van Black Power zijn ervan overtuigd dat een “geweldloos” streven naar gelijke burgerrechten iets is wat de zwarten zich niet kunnen veroorloven, en bovendien een weelde die de witten niet verdienen. Het is volkomen duidelijk – en het moet de witte samenleving precies zo duidelijk worden – *dat er geen maatschappelijke orde kan bestaan zonder sociale rechtvaardigheid*. Het moet de witten aan het verstand worden gebracht dat ze niet langer kunnen sullen met de zwarten, omdat die *werkelijk* terugvechten.’³

De discussie over geweld of geweldloosheid trok veel aandacht. Begrijpelijk, want tijdens de rassenrellen in de jaren zestig vielen er heel wat slachtoffers en gingen hele wijken in vlammen op. Maar het ging de radicale activisten niet enkel om *strategie*. Ze hadden ook andere *doelen* dan de mainstream activisten à la King. In Kings droom zaten blank en zwart, onverschillig over wie welke kleur had, als één gezin aan de tafel. Perfect geïntegreerd. Een schrale droom, vond Stokely Carmichael. Alsof het erom te doen is de zwarten ‘over te hevelen’ naar een beschaafdere levensvorm, hen manieren te leren zodat ze mee aan de grote familietafel mogen aanschuiven. De integratie van blank en zwart vertrekt, vond hij, van de foute veronderstelling dat de zwarte gemeenschap niets van waarde te bieden heeft. Integratie komt neer op het losweken van zwarte individuen uit de zwarte gemeenschap. Carmichael is uitermate scherp voor integratie, dat hij een ronduit verachtelijk idee noemt.

‘De integratiegedachte berust op een volledige aanvaarding van het feit dat de zwarten, om een behoorlijk huis te kunnen krijgen of hun kinderen een behoorlijke opvoeding te kunnen geven, naar een witte buurt moeten verhuizen of hun kinderen naar een witte school moeten sturen. Daardoor wordt zowel bij zwarten als bij blanken het bewustzijn versterkt dat “blank” automatisch superieur, en “zwart” automatisch inferieur is. Het is hierom dat “integratie” een uitvlucht is voor het handhaven van de witte suprematie.’

Succes wil voor een zwarte zeggen: vergeet je afkomst en praat, denk en gedraag je als een witte persoon. *Talk white*. Aan succesvolle zwarten van dat slag, die op hun eentje de maatschappelijke ladder beklimmen, heeft niemand wat, vindt Carmichael. Ze verraden hun gemeenschap en zichzelf. Zwarten die beweren dat ze liever ‘als individu en niet als een zwarte’ behandeld worden, zijn bordkartonnen figuren, betekenisloos, enkel goed om in het uitstalraam van de blanke liberale maatschappij te staan. De enkele succesvolle zwarten zorgen er alleen voor dat witten zich op de borst kunnen kloppen: ‘Kijk eens hoe tolerant we zijn.’ Integratie heeft niets met de emancipatie van de zwarte gemeenschap te maken. Eigenlijk, concludeert Carmichael, is het een trucje van de witten ‘om de zwarte getto’s te beroven van de mensen met talent en energie’.

De droom van Martin Luther King is een zoethoudertje. Doen alsof zwarten individuen zijn als alle andere, en alsof het volstaat om alle individuen gelijk te behandelen zodat de sombere bladzijde van de slavernij en de Jim Crow-periode kan worden omgeslagen, is volgens Stokely Carmichael een ‘volslagen irreëel standpunt’.

‘In de eerste plaats hebben de zwarten niet als afzonderlijke individuen geleden, maar als leden van een groep; daarom ligt hun bevrijding in de actie van een groep. Dat is ook de reden waarom [Black Power] er de nadruk op legt dat men de noden

van de zwarte massa nauwelijks verlicht als men *individuele* zwarten helpt hun problemen op *individuele* basis op te lossen.⁴

Dit argument is tot op vandaag brandend actueel. In de woke beweging heeft het nog aan belang gewonnen. Natuurlijk zijn het gediscrimineerde *individuen* die lijden. Maar hun lijden komt voort uit het feit dat ze lid zijn van gediscrimineerde *groepen* (met een bepaalde kleur, gender, transgenderidentiteit, seksuele voorkeur, etniciteit, religie). Opkomen voor de rechten van individuen heeft dus maar zin als je allereerst opkomt voor de rechten van de gediscrimineerde groepen waartoe ze behoren.

Ook Carmichaels tweede argument heeft vandaag een grote weerklank in de woke beweging.

‘In de tweede plaats moeten we, ook al *zou* kleurenblindheid uiteindelijk een gezonde doelstelling *kunnen* zijn, ons realiseren dat het ras in deze fase van de geschiedenis een allesoverheersende factor in het leven *is*. Er is geen enkele zwarte in ons land die kan leven als een willekeurige burger. Voor iedere zwarte is de huidskleur een factor die *altijd* meetelt in onze maatschappij, of hij zich dat bewust is of niet.’

Het moedige standpunt van opperrechter John Marshall Harlan (‘De constitutie is kleurenblind’) is achterhaald, meent Carmichael – om dezelfde reden waarom de droom van King naïef is. In een samenleving waarin de ongelijkheid tussen blank en zwart diep is doorgedrongen in de psyche en in de instituties, volstaat het niet om te zeggen ‘alle mensen zijn gelijk’ opdat dit ook werkelijkheid wordt. De frase ‘we zijn gelijk’ is geen toverwoord: ‘Simsalabim’ en alles wordt anders. Zo gaat het niet, het leven is geen sprookje. ‘Zonder strijd geen vooruitgang’, wist de zwarte activist Frederick Douglass al in 1857. De strijd tegen verdrukking, minachting, discriminatie en uitsluiting is er een

van lange adem. De belangrijkste vijanden zijn de ingesleten vooroordelen, de stereotypes, de zelfbeelden en de beelden van de ander. Daarom moet de strijd zich uitstrekken tot in de moeilijkst toegankelijke hoekjes van het onbewuste. Carmichael stipte dit toen kort aan. Vandaag is het een van de kernstukken geworden van de woke beweging. De strijd moet je vooral voeren waar de vijand het minst zichtbaar is: in het binnenste van het binnenste van de menselijke ziel. De witte ziel zal binnenstebuiten moeten worden gekeerd en grondig gezuiverd van racistische smetten.

Op het eerste gezicht lijkt het ongerijmd dat Stokely Carmichael en zijn medeactievoerders het opnemen tegen integratie en kleurenblindheid. Kun je niet beter je pijlen richten op het rauwe racisme in de samenleving? Natuurlijk is dat nodig, maar dat is het makkelijke werk. Iedereen ziet het. Grove racistische uitingen stellen zichzelf aan de kaak. Het tersluikse, onbewuste, onzichtbare racisme is veel verraderlijker. Wie het daartegen opneemt, merkt al snel dat integratie en kleurenblindheid valstrikken zijn. Beide beloven ze een relatief snelle oplossing die afleidt van de lange en onophoudelijke inspanning die nog moet worden geleverd. Dat verdooft het bewustzijn. Het laat mensen, ook activisten, in slaap sukkelen. In de plaats van ‘ras’ of ‘kleur’ niet langer te zien – oogjes toe en het probleem is weg – moet je juist alert blijven en zien waar het aan het werk is. Het zit namelijk overal, als je het wilt zien tenminste.

Maar, zo wierpen ook toen al critici van dit standpunt op, is dat vastpinnen van alles en iedereen op ‘ras’ eigenlijk zelf geen vorm van racisme? Carmichael meent van niet. Het verwijt dat je op die manier racisme aanwakkert is kortzichtig, stelt hij. Het bewustzijn ‘racialiseren’ – in die zin dat je je onophoudelijk bewust bent van vooroordelen die zich verschuilen in de kleinste uithoeken van het leven – heeft niet tot doel raciale ongelijkheden te laten bestaan. Dat is juist wat er gebeurt als je kleurenblind bent of voorwendt het te zijn. Wie

geén kleurverschillen (meer) ziet, dreigt blind te worden voor ongelijkheden. De strijd is nog lang, en het einde is vooralsnog niet in zicht.

‘Het is onwaarschijnlijk’, zo schreef Carmichael in 1967 – drie jaar nadat president Johnson The Civil Rights Act ondertekende die rassendiscriminatie in de openbare diensten, het onderwijs en de arbeidsmarkt wettelijk verbod – ‘dat de volgende generatie de tijd zal meemaken dat ras niet langer van belang is in het openbare leven en in de politieke besluitvorming. Als iemand dit inziet en ernaar probeert te handelen, is hij daarom nog geen racist, is hij daarom nog niet met zijn ras gepreoccupeerd. Wél komt hij daarmee terecht in de voorste linies van een strijd die van groot belang is. Als er vandaag geen intensieve strijd is, zullen er morgen geen resultaten van betekenis zijn.’⁵

Ook dat is een inzicht dat de woke beweging aan Carmichael en de zijnen ontleent: de weg is nog lang en vergt een volgehouden inspanning. *Stay woke* betekent in dit opzicht niet alleen ‘blijf waakzaam’, maar ook: ‘geen tijd om te slapen, er moet nog veel werk worden verzet’.

Ik ben wat langer blijven stilstaan bij de scherpe kritiek van Stokely Carmichael omdat er historisch gezien een rechte lijn loopt van het zwarte activisme in de jaren 1960 en de academische verdieping daarvan in de *critical race theory*, naar de Black Lives Matter-beweging die op gang kwam in 2012 en een hoogtepunt kende na de dood van George Floyd in mei 2020. Nu, net zoals toen, zijn er meningsverschillen tussen gematigde en geweldloze ‘humanistische’ activisten à la Martin Luther King en radicale ‘antiracistische’ activisten à la Malcolm X en Stokely Carmichael. Ook bij de huidige woke personen tref je beide strekkingen aan. Op de vraag of openlijk geweld ‘in de strijd’ geoorloofd is of niet, valt het op dat slechts een radicale minderheid daarvoor opteert. Maar het is onmiskenbaar zo dat

de woke ideologie zoals verwoord door zwarte antiracisten als Ibram X. Kendi en Ta-Nehisi Coates én witte voortrekkers van de beweging zoals Robin DiAngelo, op de lijn zit van Stokely Carmichael: emancipatie begint bij groepen, niet bij individuen; rechtvaardigheid kan niet los worden gezien van de plaats die groepen in de samenleving innemen; de strijd voor sociale rechtvaardigheid houdt nooit op en vereist het omploegen van de diepste lagen van het bewustzijn.⁶

De sluier van John Rawls als bron van onrecht

De verschuiving van de aandacht van het individu naar de groep heeft serieuze gevolgen. Rechtvaardigheid krijgt zo een heel andere invulling dan in de liberale traditie. Die zag de mens als een wezen dat zijn eigen leven naar eigen inzichten kan inrichten. In de beroemde woorden van Kant is een mens pas mondig als hij zijn vermogen om 'zich van zijn verstand te bedienen zonder de leiding van een ander' ook echt gebruikt. Zelf denken kost helaas moeite, en lui en laf als vele mensen zijn, geven ze hun natuurlijk denkvermogen graag op om in het gareel te lopen – 'het is zo rustig onmondig te zijn'. De liberale rechtsorde moet hen uit hun schaapachtige onmondigheid bevrijden, anders leren ze het nooit. Wie de mens in zijn volle waardigheid wil laten als vrij en zelfstandig wezen, moet het opnemen tegen alle bevoogding, in welke vorm ook: despoten, overgeleverde dogma's, gewoonten, zinloze bijgelovigheid en vooral de beknellende druk die uitgaat van traditionele groepen als de Kerk, standen, ambachten en alle mogelijke verenigingen. Ontvoogding is in de eerste plaats: bevrijding uit knellende groepsbanden.

In de liberale voorstelling van rechtvaardigheid is de blinddoek, die staat voor onpartijdigheid, even belangrijk als het zwaard en de weegschaal. Geblinddoekt heeft Vrouwe Justitia enkel oog voor de essentie. Je uiterlijk doet er evenmin toe als

tot welke groepen je behoort. Het gaat om wat jij van je leven maakt. Alleen daden tellen, en de inhoud van je karakter.

Natuurlijk zijn daden ook voor woke personen belangrijk. Maar ze zijn maar het halve verhaal. Als je enkel iemands daden beoordeelt en je geen oog hebt voor diens groepsidentiteit, kun je nooit ten volle rechtvaardig zijn. Mensen zijn geen abstracte individuen. Ze zijn van vlees en bloed en ze zijn divers. Ze hebben een gender, een huidskleur, een seksuele voorkeur, ze zijn geworteld in tradities en groeien op in concrete sociale groepen waarvan ze de eigenaardigheden overnemen: de taal, de religie, de haartooi, de kleding, en duizend-en-een andere dingen die voor de buitenwereld triviaal lijken, maar die voor de groepsleden even vanzelfsprekend en belangrijk zijn als de lucht die ze inademen. Mensen zijn als weefsels, gemaakt van talloze draden. We zijn wie we zijn, niet omdat we leven, maar omdat we op een bepaalde manier in het leven staan – gegenderd, geracialiseerd, geseksualiseerd – en daardoor verschillen van andere levens. Nog nooit stond een abstracte ‘mens zonder eigenschappen’ voor een tribunaal. Vrouwe Justitia, die zogenaamd objectief en onpartijdig de feiten tegen het licht houdt en blind is voor wie of wat ze heeft gepleegd, begaat als het op het bestrijden van onrechtvaardigheid aankomt de grootste onrechtvaardigheid van allemaal. Ze negeert het onrecht dat het diepst zit. Ze ziet het niet eens, kan het niet zien. Trots op haar onpartijdigheid beseft ze niet dat het grote onrecht al is geschied, nog voor iemand een vinger uitsteekt. Haar hele denken over ‘de mens’ en over ‘rechtvaardigheid’ is namelijk wezenlijk racistisch.

De zwarte Canadese politieke filosoof Charles Mills verdedigt dit standpunt met verve in *The Racial Contract* (1997) en *Black Rights/White Wrongs* (2017). Hij weet ook wel dat het op het eerste gezicht een ongerijmde bewering is. Hoe kan Vrouwe Justitia nu racistisch zijn? Ze ziet geen huidskleur. Ze is kleurenblind. Maar juist daar knelt de schoen. Kleurenblind is in woke middens een scheldwoord. Doen alsof de kleur van je